

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

УДК 334.012.64

С. М. Соболь, канд. екон. наук, проф.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті відповідно до нових критеріїв визначення малих підприємств проаналізовано структуру вітчизняного малого бізнесу за видами економічної діяльності, за категоріями суб'єктів малого підприємництва та за регіонами. Схарактеризовано структурні зрушення у секторі малого бізнесу України і виявлено диспропорції у його розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, структура малого бізнесу.

Одним із пріоритетних напрямів економічних трансформацій в Україні є створення засад багатуукладної ринкової економіки із зростаючою роллю у ній малого бізнесу. Складність і неоднозначність економічних процесів, що відбуваються нині у секторі українського малого бізнесу, вимагають їхнього глибокого вивчення із застосуванням сучасних методів аналізу. Ефективність рішень щодо активізації державної підтримки малого бізнесу значною мірою залежить від точності висновків, отриманих за результатами аналізу його розвитку, в тому числі і його структурних параметрів.

Багатоаспектна проблематика оцінки структурних параметрів розвитку малого бізнесу знайшла широке висвітлення у працях вітчизняних науковців. На сьогоднішній день опубліковані результати ґрунтовних наукових досліджень з цієї проблематики, у тому числі З. С. Варналія [5], П. І. Гайдуцького [11], Д. В. Ляпіна [7], Я. А. Жаліла [6], та ін. У більшості випадків дослідження пропорцій у розвитку малого бізнесу обмежуються структурними параметрами малих підприємств (МП) і не враховують діяльність фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності (ФО-СПД). З прийняттям закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» № 523-VI від 18.09.2008 р. [1] змінилися кількісні значення критеріїв МП, а отже і структурних параметрів малого бізнесу.

Мета дослідження полягає у розробці методики аналізу структурних параметрів малого бізнесу та визначенні на її основі структури вітчизняного малого підприємництва та тенденцій у її зрушеннях за видами економічної діяльності, за категоріями суб'єктів малого підприємництва (СМП) та за регіонами.

Формування інформаційної бази дослідження структурних параметрів розвитку малого бізнесу в Україні вимагає певних пояснень і уточнень.

По-перше, сектор малого бізнесу у статті розглядається у відповідності до міжнародної статистичної практики, яка передбачає включення до його складу як МП, так і ФО-СПД (без урахування селянських (фермерських) господарств).

По-друге, інформаційний масив по МП у межах даного дослідження сформований за критеріями визначення малих підприємств, встановлених законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» № 523-VI від 18.09.2008 р., відповідно до якого малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньо-облікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. Цим законом суттєво (з 500 тис. євро до 70 млн грн) збільшено верхню межу віднесення підприємств до категорії

малих за критерієм обсягів валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг). Практично це приводить визначення малих підприємств в Україні у відповідність до європейських стандартів, але одночасно змінює значення показників, які характеризують сучасний стан, тенденції й структурні параметри розвитку вітчизняного малого бізнесу. За нашими розрахунками (табл. 1) застосування нових критеріїв визначення МП у порівнянні зі старими (які були чинними до 18.09.2008 р.) [2] означає збільшення кількості МП на 32,7 тис. од., (або на 10,1 %) середньої кількості найманих на МП працівників — на 507,6 тис. осіб (або на 30,3 %), обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) на 748014,3 млн грн (або на 705,3 %).

Таблиця 1

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА НОВИМИ І СТАРИМИ КРИТЕРІЯМИ ВИЗНАЧЕННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ у 2007 р.

Показники	Підприємства з середньою кількістю найманих працівників до 50 осіб (малі підприємства за новими критеріями)	Підприємства з середньою кількістю найманих працівників до 50 осіб і обсягами валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до 500 тис. євро (малі підприємства за старими критеріями)
Кількість підприємств, тис. одиниць	356,669	324,011
Середня кількість найманих працівників, тис. осіб	2181,8	1674,2
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу), млн грн	854063,9	106049,5

Розраховано за даними [8, с. 5, 39, 81, 105].

По-третє, формування інформаційного поля нашого дослідження обмежено достатньо вузьким колом показників, які використовуються Держкомстатом України для статистичного обліку результатів господарської діяльності ФО-СПД та при групуванні підприємств за кількістю найманих працівників. До таких показників, зокрема, належать: кількість суб'єктів малого підприємництва; середньорічна кількість найманих працівників; обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу).

Аналіз структури вітчизняного малого бізнесу за видами економічної діяльності (табл. 2) свідчить, що він сконцентрований переважно у сфері торгівлі.

Частка СМП цього виду економічної діяльності у 2007 р. складала 63,6 % від загальної кількості СМП, тут працювало 52,8 % від загальної кількості зайнятих у СМП, на цю сферу припадало 66,9 % від загальних обсягів реалізації продукції (робіт, послуг) СМП.

При цьому варто зазначити, що використання показника «обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу)» для аналізу галузевої структури малого бізнесу не можна вважати коректним. Це пояснюється, по-перше, суттєвими відмінностями у структурі операційних витрат з реалізованої продукції по СМП різних видів економічної діяльності. Так у структурі операційних витрат малих торговельних підприємств питома вага вартості товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки у 2007 р. становила 79,2 %, тоді як на малих промислових підприємствах — лише 5,1 %, а в освіті й того менше — 0,7 %. По-друге, обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) обчислюються у фактично діючих цінах, тобто без урахування рівня інфляції, динаміки індексів цін, коливань валютних курсів та впливу інших фінансових чинників, що унеможливорює використання цього показника для оцінки зрушень у галузевій структурі малого бізнесу.

Таблиця 2

ПОКАЗНИКИ СМП В УКРАЇНІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ у 2007 р.

Види економічної діяльності	Кількість суб'єктів малого підприємництва			Середньорічна кількість зайнятих у СМП працівників			Обсяги реалізованої СМП продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу)		
	тис. од.	у % до під- сумку	у % до 2004 р.	тис. осіб	у % до підсумку	у % до 2004 р.	млн грн	у % до підсумку	у % до 2004 р.
Усього з них:	2 574,669	100,0	125,2	5 939,948	100,0	108,8	1 007 083,4508	100,0	156,6
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	62,308	2,4	119,2	222,335	3,7	98,0	10 343,6717	1,0	175,7
промисловість	172,051	6,7	146,8	677,747	11,4	108,3	61 870,9088	6,1	138,3
будівництво	87,694	3,4	207,0	349,033	5,9	122,5	48 262,9967	4,8	234,0
торгівля; ремонт автомобілів, побу- тових виробів та предметів особис- того вжитку	1 638,115	63,6	113,2	3 137,319	52,8	103,2	673 394,6120	66,9	143,0
діяльність готелів та ресторанів	45,958	1,8	176,5	153,962	2,6	132,9	4 889,9119	0,5	207,3
діяльність транспорту та зв'язку	201,096	7,8	128,6	409,414	6,9	111,3	28 092,2065	2,8	231,0
фінансова діяльність	13,298	0,5		36,108	0,6		106 960,7401	10,6	
операції з нерухомим майном, оре- нда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	212,881	8,3	189,1	625,961	10,5	132,7	63 188,2163	6,3	215,4
освіта	6,183	0,2	126,3	21,300	0,4	67,9	559,6000	0,1	136,8
охорона здоров'я та надання соціа- льної допомоги	19,862	0,8	138,6	58,828	1,0	120,5	1 477,9056	0,1	206,5
надання комунальних та індивідуа- льних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	108,248	4,2	148,8	234,875	4,0	108,1	7 759,4068	0,8	195,2

Розраховано за даними [8, с. 81—87; 9, с. 90—96; 3, с. 202; 4, с. 212].

Другою за пріоритетністю сферою діяльності СМП в Україні є сфера послуг. Питома вага цієї сфери у загальних показниках СМП у 2007 р. становила: за кількістю суб'єктів — 23,9 %, а за кількістю зайнятих працівників — 26,2 %. Найбільш привабливими для СМП видами економічної діяльності у сфері послуг були: операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (8,3 % від кількості СМП та 10,5 % від кількості зайнятих) і діяльність транспорту та зв'язку (відповідно 7,8 % та 6,9 %).

Виробнича сфера у малому бізнесі України (сільське господарство, промисловість, будівництво) представлена найменшою кількістю суб'єктів (12,5 %) та найнижчою часткою зайнятих (21,0 %). При цьому необхідно враховувати, що діяльність вітчизняних промислових та інших виробничих СМП, як правило, супроводжується торговими операціями. Більшість виробничих МП намагаються диверсифікувати свою діяльність і по суті вони є багатопрофільними підприємствами.

Аналіз динаміки показників розвитку СМП в Україні за період 2004–2007 рр. дає підстави для таких висновків.

Тенденція до збільшення кількості СМП, як видно з табл. 2, є характерною для всіх без винятку видів економічної діяльності. Найвищі темпи росту кількості СМП за досліджуваній період спостерігалися за такими видами діяльності: будівництво (207,0 %); операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (189,1 %); діяльність готелів та ресторанів (176,5 %). Найнижчими вони були у торгівлі (113,2 %), у сільському господарстві (119,2 %), в освіті (126,3 %).

Збільшення кількості СМП не супроводжувалося адекватними змінами зайнятості у малому бізнесі. В цілому за останні чотири роки кількість зайнятих у малому бізнесі працівників, хоча і збільшилася з 5466,3 тис. осіб у 2004 р. до 5939,9 тис. осіб у 2007 р., але темпами значно нижчими (108,8 %), ніж темпи росту кількості СМП (125,2 %).

В результаті зрушень у структурі СМП за видами економічної діяльності впродовж 2004–2007 рр. частка виробничих СМП збільшилася на 2,2 %, а питома вага зайнятих у цій сфері працівників — тільки на 0,2 %. Динамічний розвиток СМП сфери послуг обумовив збільшення їх частки як за кількістю суб'єктів — на 4,6 %, так і за кількістю зайнятих працівників — на 2,6 %. Протилежна тенденція спостерігалася у сфері торгівлі, де частка СМП зменшилась на 6,8 %, а частка зайнятих працівників — на 2,8 %.

Важливою складовою економічного аналізу малого бізнесу в Україні є аналіз його структури за категоріями СМП. Наведені у табл. 3 дані вказують на вагому роль ФО-СПД у структурі вітчизняного малого бізнесу. За нашими розрахунками ФО-СПД у 2007 р. — це 86,1 % від загальної кількості СМП, 61,9 % від кількості зайнятих у малому бізнесі працівників, але всього тільки 15,2 % від обсягів реалізованої СМП продукції (робіт, послуг). Пріоритетними видами діяльності для ФО-СПД є торгівля, транспорт та зв'язок, надання комунальних та індивідуальних послуг. Саме у цих видах економічної діяльності питома вага ФО-СПД складає більше 90 % у загальній кількості СМП і перевищує частку МП за чисельністю зайнятих працівників. Натомість внесок МП у загальні по СМП показники зайнятості (табл. 4) є вагомішими у виробничій сфері та за окремими видами діяльності у сфері послуг (фінансова діяльність, освіта, операції з нерухомим майном, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги).

Структура МП за видами економічної діяльності відрізняється від такої структури по всім СМП. Сфера торгівлі у галузевій структурі МП втратила свої позиції лідера. Так, частка працівників зайнятих на малих торговельних підприємствах (27,0 %) є меншою проти їх частки у сфері послуг (36,2 %) та у виробничій сфері (36,8 %). Меншою, ніж у сфері послуг є також частка торговельних підприємств і в загальній кількості МП.

Таблиця 3

ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ — СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ у 2007 р.

Види економічної діяльності	Кількість фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності				Середньорічна кількість зайнятих працівників				Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг)				
	тис. од.	у % до підсумку	у % до кількості СМП відповідного виду економічної діяльності	у % до 2004 р.	тис. осіб	у % до підсумку	у % до кількості зайнятих у СМП відповідного виду економічної діяльності	у % до 2004 р. відповідного виду економічної діяльності	млн грн	у % до підсумку	у % до обсягів реалізації продукції СМП відповідного виду економічної діяльності	у % до відповідного виду економічної діяльності	у розрахунку на одиного зайнятого у ФО — СПД, тис. грн
Усього	2218,0	100,0	86,1	126,6	3 679,0	100,0	61,9	116,2	153 019,6	100,0	15,2	203,0	41,6
у тому числі:													
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	46,2	2,1	74,1	123,5	66,8	1,8	30,0	123,7	2 459,1	1,6	23,8	234,5	36,8
промисловість	124,5	5,6	72,4	174,9	272,8	7,4	40,3	161,9	11 494,5	7,5	18,6	309,8	42,1
будівництво	48,7	2,2	55,5	331,3	77,6	2,1	22,2	268,5	4 503,2	2,9	9,3	420,3	58,0
торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1513,0	68,2	92,4	113,8	2 527,6	68,7	80,6	105,3	107 227,1	70,1	15,9	178,4	42,4
діяльність готелів та ресторанів	35,6	1,6	77,5	217,1	80,0	2,2	52,0	211,1	2 186,8	1,4	44,7	344,3	27,3
діяльність транспорту та зв'язу	183,6	8,3	91,3	129,1	282,0	7,7	68,9	114,2	9 119,5	6,0	32,5	267,0	32,3
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	134,7	6,1	63,3	229,1	169,1	4,6	27,0	198,5	10 705,1	7,0	16,9	346,0	63,3
освіта	4,1	0,2	66,3	164,0	5,6	0,2	26,3	155,6	130,5	0,1	23,3	296,6	23,3
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	15,5	0,7	78,0	143,5	26,4	0,7	44,9	136,1	550,8	0,4	37,3	261,9	20,9
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	97,8	4,4	90,3	156,7	153,1	4,2	65,2	136,3	3 768,5	2,5	48,6	205,4	24,6

Розраховано за даними [3, с. 202; 4, с. 212].

Важливо також зазначити, що по всіх без винятку видам економічної діяльності частка МП у загальних обсягах реалізованої СМП у 2007 р. продукції (робіт, послуг) є більшою за частку ФО-СПД. При цьому результативність діяльності працівників МП за показником обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) у розрахунку на одного зайнятого є значно більшою, ніж у ФО-СПД по всіх видах економічної діяльності (у сфері торгівлі — майже у 22 рази).

Розвиток малого бізнесу в Україні впродовж досліджуваного періоду відбувався переважно за рахунок ФО-СПД. Згідно даних, наведених у табл. 2 і 3, темпи росту кількості ФО-СПД, чисельності зайнятих у них працівників та обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) по всіх видах економічної діяльності були вищими проти МП. Найвищі темпи росту при цьому спостерігалися у будівництві, у здійсненні операцій з нерухомим майном та у діяльності готелів та ресторанів.

У розвитку МП, навпаки, простежуються елементи стагнації. Якщо динаміку кількості МП оцінювати не за показниками зареєстрованих підприємств, як це наведено у табл. 3, а за показниками МП, що реалізовували продукцію та надавали послуги, то їх кількість за чотири останні роки збільшилася тільки на 6,9 тис. од. (або на 103,4 %). Більше того, за період 2004–2007 рр. зафіксовано абсолютне зменшення кількості економічно активних МП у сільському господарстві, у сфері торгівлі, у діяльності готелів та ресторанів, в освіті та в операціях з надання комунальних та індивідуальних послуг.

Негативною є також і тенденція зайнятості на МП. Впродовж досліджуваного періоду кількість зайнятих на МП працівників зменшилась більше ніж на 40 тис. осіб (або на 1,7 %). Істотно вона зменшилась на МП, які здійснюють свою діяльність у сфері освіти (на 43,4 %), у операціях з надання комунальних та індивідуальних послуг (на 22,1 %), у промисловості (на 11,4 %). Закономірним наслідком зазначених тенденцій у розвитку МП є невпинне зменшення кількості зайнятих працівників у розрахунку на одне середньостатистичне МП. За досліджуваний період вона зменшилась у цілому по всіх МП з 8 до 5 осіб і на сьогоднішній день коливається в межах від 10 осіб на малих сільськогосподарських підприємствах до 5 осіб на торговельних.

Аналіз регіональної структури малого бізнесу за абсолютними показниками, наведеними у табл. 5, дозволяє зробити висновок про нерівномірний розподіл СМП по території України. В п'яти регіонах-лідерах (м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області) у 2007 р. було сконцентровано 37,0 % загальної кількості СМП, 39,3 % усіх зайнятих у СМП працівників, реалізовано 66,3 % загальних обсягів реалізованої СМП продукції (робіт, послуг).

Враховуючи, що Україна являє сукупність дуже неоднорідних за економічним потенціалом, кількістю населення, розвитком ринкової інфраструктури тощо територій, аналіз регіональної структури за абсолютними показниками не можна вважати коректним. Ранжирування регіонів за відносними показниками СМП приводить до суперечливих висновків стосовно складу регіонів-лідерів та регіонів-аутсайдерів. Так за показником кількості СМП на 10 тис. осіб наявного населення до групи лідерів потрапили Київ, Севастополь, Миколаївська і Одеська області. Найбільшого рівня зайнятості у СМП у % до кількості зайнятого у відповідному регіоні населення було досягнуто у Києві, Севастополі, у Харківській та Одеській областях. Найвагоміший внесок у загально регіональні обсяги реалізації продукції (робіт, послуг) зафіксовано у Херсонській, Закарпатській, Чернівецькій та Житомирській областях.

Разом з тим, відносні показники СМП, що їх наведено у табл. 5, скоріше є індикаторами місця і ролі малого бізнесу в економіці регіону і мало придатні для міжрегіональних порівнянь. Для оцінки регіональної структури малого бізнесу обґрунтованим, на наш погляд, є використання інтегральних показників. Такі показники дозволяють оцінити відмінності стану, досягнутого СМП даного регіону, від стану СМП базового регіону в комплексі по всій групі вибраних показників і зробити однозначний висновок щодо рейтингу даного регіону порівняно з рештою за рівнем розвитку малого бізнесу.

Таблиця 4

ПОКАЗНИКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ у 2007 р.

Види економічної діяльності	Кількість малих підприємств				Середньорічна кількість зайнятих працівників				Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг)				
	тис. од.	у % до підсумку	у % до кількості СМП відповідного виду економіч. діяльності	у % до 2004 р. відповідного виду економіч. діяльності	тис. осіб	у % до підсумку	у % до кількості зайнятих у СМП відповідного виду економіч. діяльності	у % до 2004 р. відповідного виду економіч. діяльності	млн грн	у % до підсумку	у % до обсягів реалізації продукції СМП відповідного виду економіч. діяльності	у % до 2004 р. відповідного виду економіч. діяльності	у розрахунку на одного зайнятого на МП, тис. грн
Усього	356,669	100,0	13,9	116,9	2260,9	100,0	38,1	98,3	854063,9	100,0	84,8	150,5	377,7
у тому числі:													
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	16,108	4,5	25,9	108,4	155,5	6,9	70,0	89,9	7884,6	0,9	76,2	162,9	50,7
промисловість	47,551	13,3	27,6	103,3	404,9	17,9	59,7	88,6	50376,4	5,9	81,4	122,8	124,4
будівництво	38,994	10,9	44,5	140,9	271,4	12,0	77,8	106,0	43759,8	5,1	90,7	223,8	161,2
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	125,115	35,1	7,6	105,9	609,7	27,0	19,4	95,3	566167,5	66,3	84,1	137,8	928,6
діяльність готелів та ресторанів	10,358	2,9	22,5	107,5	74,0	3,3	48,0	94,9	2703,1	0,3	55,3	156,8	36,5
діяльність транспорту та зв'язу	17,496	4,9	8,7	123,9	127,4	5,6	31,1	105,2	18972,7	2,2	67,5	216,9	148,9
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	78,181	21,9	36,7	145,3	456,9	20,2	73,0	118,2	52483,1	6,1	83,1	200,0	114,9
освіта	2,083	0,6	33,7	86,9	15,7	0,7	73,7	56,6	429,1	0,1	76,7	117,5	27,3
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,362	1,2	22,0	123,6	32,4	1,4	55,1	110,2	927,1	0,1	62,7	183,4	28,6
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	10,448	2,9	9,7	101,0	81,8	3,6	34,8	77,9	3990,9	0,5	51,4	186,5	48,8

Розраховано за даними [8, с. 81—87; 9, с. 90—96].

Таблиця 5

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ СМП В УКРАЇНІ ЗА РЕГІОНАМИ У 2007 р.

	Кількість суб'єктів малого підприємництва			Середньорічна кількість зайнятих у СМП працівників			Обсяги реалізованої СМП продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу)		
	тис. од.	у % до підсумку	на 10 тис. осіб наявного населення відповідного регіону, од.	тис. осіб	у % до підсумку	у % до кількості зайнятого населення відповідного регіону	млн грн	у % до підсумку	у % до загального обсягу реалізації продукції СМП відповідного регіону
Україна	2 574,669	100,00	557	5 939,948	100,00	28,4	1 007 083,4508	100,00	41,71
АР Крим	113,787	4,42	580	269,151	4,53	29,4	20 428,2384	2,03	54,07
Вінницька	92,353	3,59	555	181,385	3,05	25,0	13 929,7278	1,38	53,93
Волинська	53,019	2,06	513	121,6	2,05	28,0	11 214,8944	1,11	37,11
Дніпропетровська	183,025	7,11	539	425,777	7,17	26,9	106 772,8161	10,60	38,13
Донецька	196,066	7,62	433	472,596	7,96	22,1	98 298,0729	9,76	30,10
Житомирська	68,013	2,64	521	146,945	2,47	25,8	12 183,0280	1,21	63,00
Закарпатська	65,095	2,53	525	130,36	2,19	23,8	10 069,6878	1,00	64,51
Запорізька	118,472	4,60	647	247,78	4,17	29,1	34 555,4442	3,43	35,40
Івано-Франківська	64,745	2,51	469	139,687	2,35	26,1	12 430,7631	1,23	57,48
Київська	96,045	3,73	555	222,989	3,75	28,0	34 734,5115	3,45	40,77
Кіровоградська	53,372	2,07	517	114,581	1,93	24,8	9 936,4047	0,99	61,36
Луганська	113,538	4,41	483	253,171	4,26	23,7	26 869,0340	2,67	32,42
Львівська	111,011	4,31	437	299,839	5,05	27,8	27 081,3839	2,69	37,72
Миколаївська	80,600	3,13	670	155,855	2,62	28,5	20 032,2954	1,99	57,06
Одеська	155,968	6,06	654	328,843	5,54	31,0	50 356,2190	5,00	57,03
Полтавська	83,772	3,25	552	190,8	3,21	27,4	27 629,7893	2,74	40,71
Рівненська	52,862	2,05	459	125,904	2,12	26,7	9 948,6699	0,99	48,75
Сумська	55,610	2,16	466	140,788	2,37	25,9	8 202,2438	0,81	44,90
Тернопільська	48,482	1,88	443	111,32	1,87	26,3	4 499,0397	0,45	40,57
Харківська	178,443	6,93	642	435,942	7,34	33,2	69 175,5801	6,87	56,87
Херсонська	72,033	2,80	651	146,355	2,46	28,9	12 961,9015	1,29	72,84
Хмельницька	82,084	3,19	609	167,087	2,81	28,4	10 358,6796	1,03	54,85
Черкаська	63,796	2,48	486	146,54	2,47	25,0	12 579,4116	1,25	45,01
Чернівецька	58,032	2,25	644	107,906	1,82	28,7	6 298,6511	0,63	63,84
Чернігівська	48,460	1,88	430	121,852	2,05	24,2	7 319,8173	0,73	45,15
м. Київ	239,084	9,29	886	671,019	11,30	47,7	343 448,1124	34,10	40,84
м. Севастополь	26,902	1,04	713	63,876	1,08	34,1	5 769,0331	0,57	59,14

Розраховано за даними [8, с. 102; 3, с. 205].

Використовуючи запропоновану нами методику інтегральної оцінки рівня розвитку СМП по регіонах [12, с. 87—94] були розраховані інтегральні показники¹, визначені рейтинги і проведено ранжирування регіонів України (без урахування Києва і Севастополя)² за рівнем розвитку малого бізнесу у 2007 р. (рис. 1).

Результати розрахунків інтегральних показників:

— по-перше, свідчать про в цілому вищий рівень розвитку малого бізнесу в індустріальних регіонах і, як правило, нижчий в областях, де переважає аграрний сектор;

— по-друге, підтверджують наявність значних диспропорцій у розвитку малого бізнесу по регіонах України (максимальна величина інтегрального показника у Дніпропетровській області більша за його мінімальну величину у Тернопільській області у 4,5 разу).

З метою оцінки динаміки регіональної структури малого бізнесу в процесі дослідження за аналогічною методикою були розраховані інтегральні показники рівня розвитку СМП у 2004 р., а також інтегральні показники динаміки розвитку СМП по регіонах України за період 2004–2007 рр.

Результати цих розрахунків, упорядковані за рейтингом зростання (рис. 2) показують, що для більшості регіонів з високим рейтингом розвитку малого бізнесу характерними є нижчі темпи розвитку СМП і, навпаки, прискорену динаміку розвитку СМП демонструють регіони з нижчим рейтингом. Отже можна говорити про наявність тенденції до поступового (дуже повільного) зменшення розриву у рівнях розвитку СМП по регіонах України.

У цілому результати дослідження структурних параметрів розвитку малого бізнесу в Україні дають підстави для таких висновків.

Структура СМП за видами економічної діяльності, що склалася в Україні на сьогоднішній день з високою часткою сфери торгівлі є характерною для більшості країн. Вона відображає закономірності функціонування суб'єктів малого бізнесу, які об'єктивно за своєю природою обмежені у доступі до фінансових ресурсів і тому в першу чергу орієнтовані на діяльність у сферах з низькою капіталоємністю та швидким оборотом капіталу, до яких і відноситься торгівля.

Зрушення у галузевій структурі СМП за період 2004–2007 рр. характеризує позитивна тенденція до збільшення частки СМП сфери послуг і виробничої сфери. Разом з тим ця тенденція не супроводжується адекватними змінами у структурі зайнятості у секторі малого бізнесу.

Розвиток малого бізнесу впродовж досліджуваного періоду відбувався переважно за рахунок ФО-СПД, результативність діяльності яких (за показником обсягів реалізованої продукції на одного зайнятого працівника) є значно нижчою, ніж МП. Навпаки, у розвитку МП простежуються елементи стагнації: абсолютне зменшення кількості зайнятих на МП працівників та кількості економічно активних МП за окремими видами економічної діяльності.

¹ Формування ознакової множини інтегральної оцінки рівня розвитку СМП здійснювалося на основі відносних показників, які вимірюють кількість СМП, кількість зайнятих у СМП працівників, обсяги реалізованої СМП продукції (робіт, послуг) у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення відповідного регіону. Показники рівня розвитку СМП базового регіону при цьому визначалися як мінімальні значення цих відносних показників по всій сукупності регіонів України.

² Виокремлення Києва і Севастополя в окремі регіони (Київ — фінансовий та діловий центр країни, а Севастополь — результат політичного рішення, мало пов'язаного з економічними реаліями) накладає глибокий відбиток нерівномірності на формування загальної територіальної структури. Отже включення Києва і Севастополя до складу регіонів у контексті нашого дослідження порушує принцип співставності регіонів за рівнем розвитку малого бізнесу.

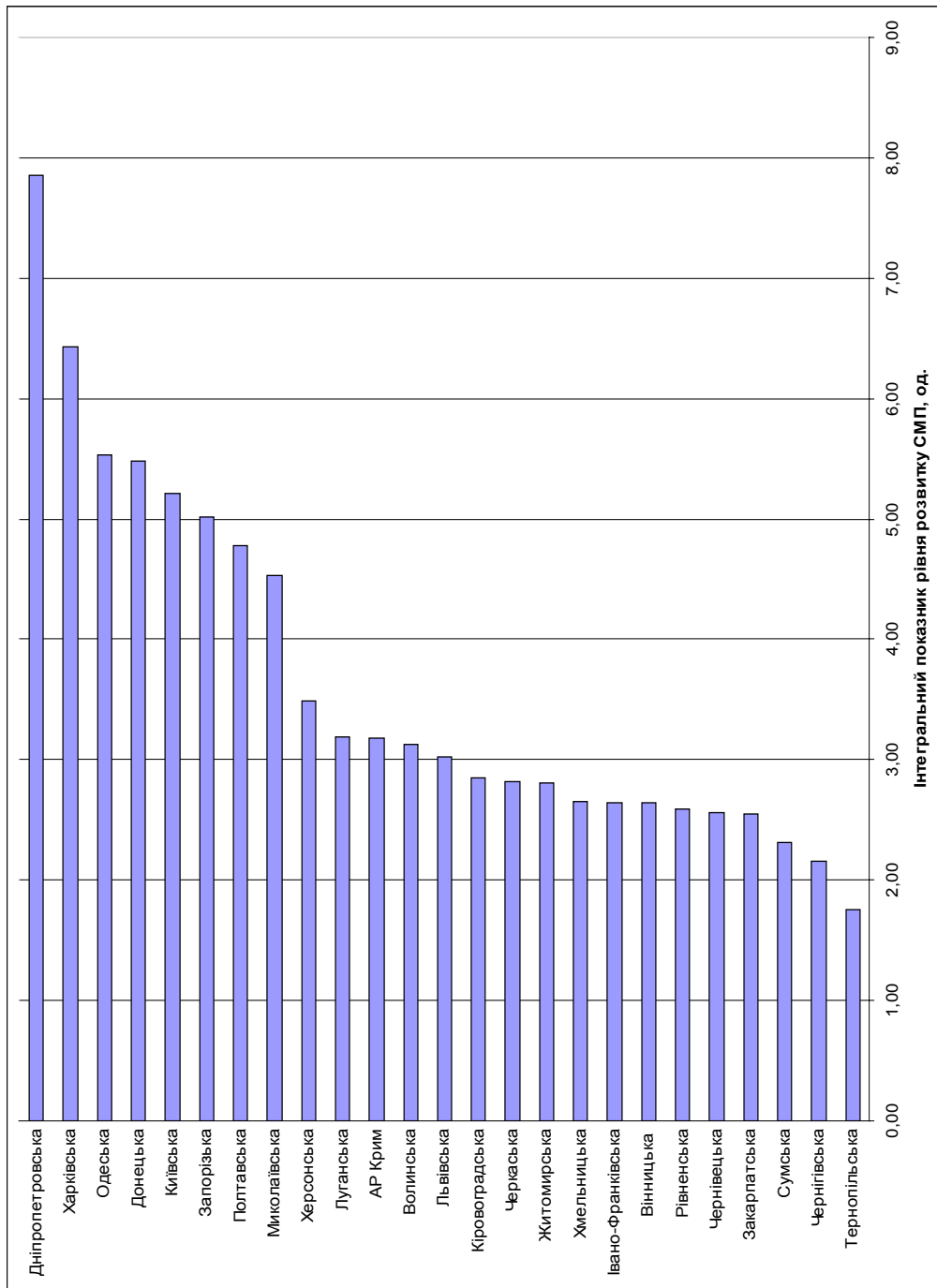

Рис. 1. Ранжирування регіонів України за рівнем розвитку малого бізнесу в 2007 р.

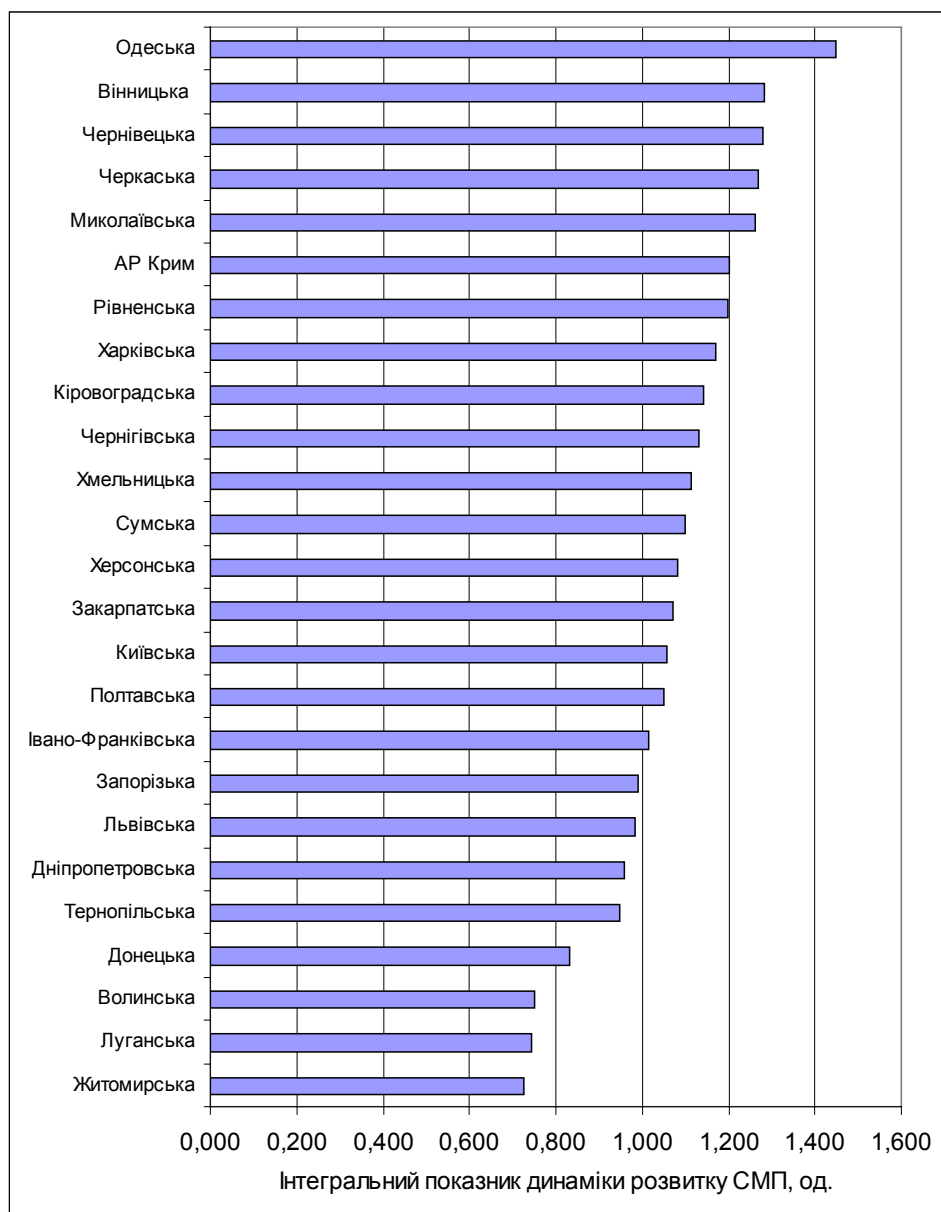

Рис. 2. Ранжирування регіонів України за динамікою розвитку СМП у 2004–2007 рр.

Рівень розвитку малого бізнесу в цілому вищий в індустріальних регіонах і нижчий — в аграрних. При цьому зберігаються значні регіональні диспропорції у рівнях розвитку малого бізнесу. Зрушення у регіональній структурі СМП за досліджуваний період свідчать про повільну тенденцію до зменшення таких диспропорцій.

Оцінку структурних параметрів розвитку вітчизняних СМП доцільно доповнити аналізом структури малого бізнесу у розвинених країнах, що і визначає напрямки подальшого дослідження даної проблеми.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» № 523-ІУ від 18.09.2009 р.
2. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» № 2063-ІІІ від 19.10.2000 р.

3. «Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності»: Частина П. Статистичний зб., Державний комітет статистики України. — К., 2008. — 212 с.
4. «Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності»: Частина П. Статистичний зб., Державний комітет статистики України. — К., 2005. — 215 с.
5. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посібник. — К.: Знання-Прес, 2006. — 350 с.
6. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні: Зб. наук. статей / За ред. Я. А. Жаліла. — К.: Альтерпрес, 2002. — 118 с.
7. Мале підприємництво України: процес розвитку / Ред. Д. Ляпін. — К.: Ін-т конкурентного суспільства, 2001. — 253 с.
8. «Основні економічні показники діяльності підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік»: Статистичний бюлетень, Державний комітет статистики України. — К., 2008. — 208 с.
9. «Основні економічні показники діяльності підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2004 рік»: Статистичний бюлетень, Державний комітет статистики України. — К., 2005. — 225 с.
10. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь. — К.: Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, 2009. — 180 с.
11. Розвиток підприємництва в Україні. — К.: Нора-друк, 2003. — 248 с.
12. Соболев С. М. Інтегральна оцінка рівня розвитку малих підприємств по регіонах України // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. — Вип. 15 / Голов. ред. А. П. Наливайко. — К.: КНЕУ, 2004. — 182 с.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2008 р.

УДК 339.9:330.34

Я. М. Столярчук, канд. екон. наук, доц.,
кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

НАЦІОНАЛЬНІ І НАДНАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ ДИСБАЛАНСІВ

У статті досліджено механізми національного і наднаціонального регулювання глобальних фінансових дисбалансів та виокремлено найперспективніші форми антикризового (антициклічного) регулювання фінансових і економічних процесів. Оцінено ефективність діяльності сучасних інститутів глобального фінансового менеджменту та обґрунтовано ключові напрямки їх реорганізації у відповідності до потреб трансформації інституційної системи фінансової глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобальні фінансові дисбаланси, Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, кредити «стенд-бай», розширене кредитування, компенсаційне фінансування, заощадження, інвестиції.

Визначальною рисою глобального етапу розвитку світового господарства є посилення нерівномірності та асинхронності його динаміки, багатовимірний прояв яких виявляється, передусім, у коливаннях ділової активності в економіках країн світу, а також регулярно повторюваних інноваційно-технологічних, структурних та фінансових кризах, котрі супроводжуються наростанням розриву між обсягами нагромадженого національними економіками фінансового капіталу та реальними можливостями його прибуткового використання. За таких умов формування ефектив-